

Nieuwsbrief SR Updates - Nummer 40, 2017

Nummer 40, 2017

Redactie: prof. mr. J.S. Nan en mr. C.L. van der Vis.

INHOUDSOPGAVE

Hoge Raad

[Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2017:3189](#) 19-12-2017

[Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2017:3185](#) 19-12-2017

[Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2017:3186](#) 19-12-2017

[Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2017:3198](#) 19-12-2017

RECHTSPRAAK

***De klacht omtrent het verzuim de cautie te verlenen slaagt, maar
behoeft in dit geval niet tot cassatie te leiden.***

Het middel behelst onder meer de klacht dat het hof ten onrechte niet gemotiveerd heeft beslist op het verweer dat ten gevolge van het verzuim de zogenoemde cautie te verlenen de door de verdachte afgelegde verklaringen dienen te worden uitgesloten van het bewijs.

De omstandigheid dat in strijd met artikel 29 lid 2 Sv voorafgaand aan een verhoor van de verdachte in het voorbereidend onderzoek ter zake van een aan hem tenlastegelegd feit niet is medegedeeld dat hij niet verplicht is tot antwoorden, levert een vormverzuim op als bedoeld in artikel 359a Sv, dat, na een daartoe strekkend verweer, in de regel dient te leiden tot uitsluiting van het bewijs van die verklaring (vgl. HR 16 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY5706, NJ 2013/310, rov. 2.4).

Door een nadere toelichting te eisen waarom het door de verdediging gestelde verzuim zou moeten leiden tot bewijsuitsluiting alvorens zich gehouden te achten hieromtrent een met redenen omklede beslissing te geven, heeft het hof het voorgaande miskend. Het middel is in zoverre terecht voorgesteld.

Tot cassatie behoeft dit evenwel niet te leiden, in aanmerking genomen dat de raadvrouw van de verdachte ter terechtzitting in hoger beroep kennelijk bij het ontbreken van de zogenoemde cautie het oog had op de in bewijsmiddel 2 weergegeven verklaring, terwijl over de in bewijsmiddel 1 weergegeven verklaring door de raadvrouw wordt opgemerkt dat deze is afgelegd nadat de verdachte op het politiebureau die cautie is gegeven. Gelet op de inhoud van die in bewijsmiddel 1 weergegeven verklaring en de overige gebezigde bewijsmiddelen is de bewezenverklaring – ook met weglating van de in bewijsmiddel 2 weergegeven verklaring van de verdachte – toereikend gemotiveerd.

De Hoge Raad verwerpt het beroep.

Instantie: Hoge Raad

Datum uitspraak: 19-12-2017

ECLI: ECLI:NL:HR:2017:3198

Zaaknummer: 16/01834

Rechters: J. de Hullu, Y. Buruma, E.S.G.N.A.I. van de Griend, A.L.J. van Strien en M.J. Borgers

Wetsartikelen: 29 Sv en 359a Sv

RECHTSPRAAK

De Hoge Raad oordeelt in de zaak van 'De zes van Breda' dat noch hetgeen namens verdachten is aangevoerd noch ambtshalve gronden meebrengen dat de bewezenverklaringen als niet begrijpelijk of ontoereikend gemotiveerd moet worden beschouwd.

De Advocaat-Generaal A.E. Harteveld heeft in alle zaken geconcludeerd tot vernietiging van het bestreden arrest en tot verwijzing naar een aangrenzend hof opdat de zaak op de voet van artikel 472 lid 2 Sv opnieuw zal worden berecht en afgedaan.

Ingeval de Hoge Raad een herzieningsaanvraag op de voet van artikel 472 lid 2 Sv gegrond heeft verklaard en de zaak heeft verwezen, is de rechter bij zijn onderzoek in herziening niet gebonden aan de gronden die tot herziening hebben geleid. De rechter in herziening dient de zaak met inachtneming van de grenzen van artikel 472 lid 2 Sv opnieuw geheel te onderzoeken. Nu de Hoge Raad in zijn arrest van 18 december 2012 de aanvragen tot herziening zonder enige beperking gegrond heeft verklaard, heeft dit tot gevolg dat het hof in herziening terecht op de voet van artikel 476 Sv een onderzoek heeft ingesteld naar alle omstandigheden die van belang zijn voor het oordeel over de feiten die in de inleidende dagvaarding zijn opgenomen (vgl. HR 22 februari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR5714).

Mede op grond hiervan en gelet op artikel 476 Sv gelden – anders dan de stellers van de middelen en de Advocaat-Generaal in zijn conclusie onder 6.15 tot uitgangspunt nemen – met betrekking tot het oordeel van de rechter in herziening over de tenlastegelegde feiten geen bijzondere, van de beoordeling in gewone strafzaken afwijkende motiveringseisen. Evenmin gelden met betrekking tot de toetsing van dit oordeel in cassatie bijzondere, van de cassatietoetsing in gewone strafzaken afwijkende voorschriften.

Dit brengt mee dat in cassatie niet kan worden onderzocht of de rechter in herziening die op grond van zijn feitelijke waardering van het bewijsmateriaal het tenlastegelegde heeft bewezenverklaard, terecht tot dat oordeel is gekomen dan wel of de door de rechter in herziening in zijn bewijsmotivering vastgestelde feiten en omstandigheden juist zijn. Dat geldt ook voor conclusies van feitelijke aard die hij heeft getrokken uit de feiten en omstandigheden die in de bewijsvoering zijn vervat. Dergelijke vaststellingen en gevolgtrekkingen kunnen ook

in gevallen als de onderhavige in cassatie slechts op hun begrijpelijkheid worden onderzocht (vgl. HR 18 september 2001, ECLI:NL:HR:2001:AD3530).

Voorts is het in geval van een bewezenverklaring aan die rechter om, binnen de door de wet getrokken grenzen, van het beschikbare materiaal datgene tot het bewijs te bezigen wat hem uit een oogpunt van betrouwbaarheid daartoe dienstig voorkomt en datgene terzijde te stellen wat hij voor het bewijs van geen waarde acht. Deze beslissing inzake die selectie en waardering, die – behoudens bijzondere gevallen – geen motivering behoeft, kan in cassatie niet met vrucht worden bestreden. De invoering van de motiveringsplicht van artikel 359 lid 2 tweede volzin Sv in 2005 heeft geen wijziging gebracht in het uitgangspunt dat de selectie en waardering van het beschikbare feitenmateriaal is voorbehouden aan de feitenrechter. Wel brengt die bepaling mee dat hij in een aantal gevallen zijn beslissing nader zal dienen te motiveren. Dat is onder meer het geval indien door of namens de verdachte een uitdrukkelijk onderbouwd standpunt is ingenomen ten aanzien van het gebruikte bewijsmateriaal. Die motiveringsplicht gaat echter niet zo ver dat bij de niet-aanvaarding van een uitdrukkelijk onderbouwd standpunt op ieder detail van de argumentatie moet worden ingegaan. (Vgl. HR 11 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9130, NJ 2006/393.)

In de onderhavige zaken heeft, rechtdoende in herziening, het hof – mede naar aanleiding van standpunten die namens de verdachten naar voren zijn gebracht – uitvoerig gemotiveerd dat en waarom het de eerdere veroordelingen van de verdachten handhaaft. De begrijpelijkheid van die motivering dient in cassatie binnen de hiervoor weergegeven begrenzingsen te worden onderzocht en beoordeeld. Dat kader speelt bij de beoordeling van alle hierna te bespreken middelen een belangrijke rol.

In de eerste plaats klaagt het middel over de begrijpelijkheid van het oordeel van het hof dat niet aannemelijk is geworden dat sprake is geweest van ongeoorloofde pressie op de vrouwelijke verdachten die belastende verklaringen hebben afgelegd en dat (derhalve) geen externe aanwijzingen bestaan voor twijfel aan die verklaringen.

Het hof heeft op grond van het onderzoek in de procedure in herziening – waartoe mede behoorde het ter terechtzitting als getuigen onder ede horen van de vrouwelijke verdachten – geoordeeld dat aan de betrouwbaarheid van de ambtsedige processen-verbaal van de verhorende verbalisanten niet getwijfeld behoeft te worden en dat niet aannemelijk is geworden dat sprake is geweest van ongeoorloofde pressie dan wel dat stukken aan de vrouwelijke verdachten zijn voorgehouden om hen tot hun verklaringen te dwingen. Het hof heeft op grond daarvan geconcludeerd dat geen externe aanwijzingen bestaan voor twijfel aan de juistheid van de door de vrouwelijke verdachten afgelegde verklaringen.

Gelet op de door het hof in aanmerking genomen omstandigheden – waaronder de vergeworderde of voltooide staat van hun strafzaken op de verschillende momenten waarop de vrouwelijke verdachten voor het eerst melding hebben gemaakt van op hen uitgeoefende druk, het in de periode daarvoor steeds ongebruikt voorbij laten gaan van gelegenheden om ten overstaan van de rechter melding te maken van (het afleggen van verklaringen onder) die druk, en de wijze waarop en de concretisering waarmee de vrouwelijke verdachten nadien over die druk hebben verklaard – is dat oordeel, voor zover in cassatie toetsbaar, niet onbegrijpelijk.

Voorts klaagt het middel over de begrijpelijkheid van het oordeel van het Hof dat niet aannemelijk is dat de verklaringen van de vrouwelijke verdachten vals zijn en dat er onvoldoende in hun persoon gelegen aanwijzingen zijn voor twijfel aan de betrouwbaarheid van de door hen afgelegde verklaringen.

Mede gelet op de vaststelling van het hof dat de desbetreffende deskundigen in hun verslaglegging het tentatieve karakter van hun conclusies hebben onderstreept, is het oordeel van het hof dat niet aannemelijk is dat de door de vrouwelijke verdachten afgelegde verklaringen vals zijn, niet onbegrijpelijk, mede in aanmerking genomen dat het hof tevens heeft vastgesteld dat die verklaringen voor zover deze zien op het tenlastegelegde, op hoofdlijnen gelijkloidend zijn.

Ten slotte klaagt het middel over de begrijpelijkheid van het oordeel van het hof omtrent de inconsistenties en onwaarschijnlijke elementen in de tot het bewijs gebezigde verklaringen van de vrouwelijke verdachten.

Met zijn hiervoor weergegeven overwegingen en zijn samenvattende oordeel dat de inconsistenties en onwaarschijnlijke elementen in de verklaringen van de vrouwelijke verdachten niet van dien aard zijn, dat zij de kern van deze verklaringen aantasten alsmede dat het in het door de verdediging aangevoerde geen grond ziet om ook de kern van deze verklaringen als onbetrouwbaar te kwalificeren en deze om die redenen niet voor het bewijs te bezigen, heeft het hof tot uitdrukking gebracht dat de door het hof geconstateerde inconsistenties en onwaarschijnlijke elementen in bedoelde verklaringen niet afdoen aan het geloof dat het hof hecht en de bewijskracht die het toekent aan die verklaringen. Daarbij heeft het hof in aanmerking genomen dat deze verklaringen op een aantal kernpunten overeenkomen en voorts dat uit het onderzoek ter terechtzitting is gebleken dat de door de vrouwelijke verdachten beschreven geweldshandelingen van de mannelijke verdachten heel goed de bij het slachtoffer geconstateerde letsels kunnen verklaren, alsmede dat de verklaringen van de verdachten [Jane H.] en [Carien N.] wat betreft het tijdstip van de aankomst per auto bij het restaurant ondersteuning vinden in de verklaring van de getuige

[getuige 11] omtrent het tijdstip waarop zij per auto bij hem zijn vertrokken. Deze oordelen van het hof zijn – mede gelet op hetgeen hiervoor onder 4.3 en 4.6 is overwogen met betrekking tot 's hofs overwegingen over het ontbreken van externe of interne factoren en aanwijzingen voor twijfel aan de betrouwbaarheid van voormelde verklaringen – niet onbegrijpelijk. Voor verdere toetsing is in cassatie geen plaats.

De hierna te noemen drie omstandigheden waarop in de schriftuur een beroep wordt gedaan, noopten het hof niet tot een verdergaande motivering van zijn bewijsbeslissing. Met betrekking tot de in het middel genoemde inconsistenties betreffende de verschillende tijdstippen van het delict en het overlijden van het slachtoffer, heeft het hof vastgesteld dat de verklaringen van de vrouwelijke verdachten in de kern juist overeenkomen waar het onder meer gaat om het door verdachte [Jenny L.] en de mannelijke verdachten wachten op de verdachten [Jane H.] en [Carien N.] en het later aankomen van [Jane H.] en [Carien N.] bij het restaurant. De verklaringen van de verdachten [Jane H.] en [Carien N.] dat zij schoten hebben gehoord, heeft het hof onder ogen gezien in het licht van de bevindingen van het forensisch onderzoek. Het hof heeft geconcludeerd dat op basis van die bevindingen niet kan worden aangenomen dat deze verklaringen (op dat punt of in het algemeen) onjuist zijn. Hetzelfde geldt voor de verklaringen van de verdachten voor zover deze inhouden dat het slachtoffer zou zijn bespuugd.

Opmerking verdient bovendien dat – anders dan het middel en de Advocaat-Generaal in zijn conclusie sub 6.5 en 12.24 onder verwijzing naar onder meer HR 22 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:953, NJ 2015/60 tot uitgangspunt nemen in verband met een bijzondere motiveringsplicht vanwege, kort gezegd, ingetrokken bekentenissen – de omstandigheid dat de bekende verklaringen van de vrouwelijke verdachten zijn ingetrokken niet afdoet aan de voorgaande beoordeling van dit middel, in de eerste plaats omdat het in het onderhavige geval niet gaat om een bewijsvoering die naar de kern bezien uitsluitend steunt op één, nadien ingetrokken verklaring maar om een bewijsvoering die onder meer steunt op meerdere belastende verklaringen die door de drie vrouwelijke verdachten zijn afgelegd, en in de tweede plaats omdat het hof uitvoerig heeft gemotiveerd in hoeverre en op grond waarvan het geloof hecht aan die belastende verklaringen.

De klachten falen.

Het middel klaagt over de verwerping van het betoog van de verdediging dat het ontbreken van forensisch-technisch bewijsmateriaal steun biedt aan de stelling dat de verklaringen van de vrouwelijke verdachten vals zijn.

Met zijn hiervoor weergegeven overwegingen en zijn samenvattende oordeel dat weliswaar

het in de zaak verrichte forensisch-technische onderzoek geen bevindingen heeft opgeleverd die rechtstreeks tot de conclusie zouden kunnen leiden dat de verdachte(n) bij de dood van het slachtoffer betrokken was dan wel waren, maar dat de bevindingen uit dit onderzoek ook geen feitelijke steun bieden aan de stelling van de verdediging dat door de vrouwelijke verdachten vals is verklaard, heeft het Hof tot uitdrukking gebracht dat de resultaten van het verrichte onderzoek het hof geen aanleiding hebben gegeven anders te oordelen over het geloof dat het hecht en de bewijskracht die het toekent aan de door de vrouwelijke verdachten afgelegde verklaringen. Dat oordeel is niet onbegrijpelijk. Daarbij neemt de Hoge Raad in aanmerking dat het hof uitdrukkelijk onder ogen heeft gezien dat de bevindingen uit het forensisch-technische onderzoek in meerdere opzichten geen ondubbelzinnig antwoord geven op vragen over de gebeurtenissen die aan het overlijden van het slachtoffer zijn voorafgegaan en dat die onduidelijkheid voor een deel wordt verklaard door de niet-optimale omstandigheden waaronder destijds onderzoek is verricht, alsmede door de omstandigheid dat dit onderzoek in meerdere opzichten beperkt en onvolledig is geweest.

Ook hier verdient opmerking hetgeen hiervoor onder 4.11 is overwogen.

De klacht faalt.

Het middel klaagt over de begrijpelijkheid van het oordeel van het hof over de verenigbaarheid van de bewezenverklaring met hetgeen een tweetal in een bushokje aanwezige getuigen hebben waargenomen.

Het hof heeft geoordeeld dat aan de onderhavige getuigenverklaringen niet die ontlastende betekenis kan worden toegekend die de verdediging daaraan toekent, en dat die verklaringen evenmin onverenigbaar zijn met een bewezenverklaring van het tenlastegelegde. Blijkens zijn overwegingen steunt dit oordeel mede op de omstandigheden dat (i) ook na nader onderzoek onzekerheid bestaat omtrent de dag en/of de precieze tijdspanne die de getuigen in het bushokje hebben doorgebracht en hetgeen zij mitsdien hebben kunnen waarnemen, en (ii) niet valt uit te sluiten dat deze getuigen ten tijde van de aankomst van het slachtoffer bij het restaurant al niet meer in het bushokje verbleven. Op grond van dit een en ander heeft het hof geoordeeld dat noch de inhoud van de destijds door deze getuigen afgelegde verklaringen, noch de resultaten van het nadien naar aanleiding van deze verklaringen verrichte onderzoek in de weg staan aan de juistheid van de door de vrouwelijke verdachten afgelegde verklaringen. Bij die stand van zaken hebben de mogelijk nog bestaande onduidelijkheden omtrent de waarnemingen van deze getuigen het hof klaarblijkelijk geen aanleiding gegeven anders te oordelen over het geloof dat het hecht en de bewijskracht die het toekent aan die verklaringen van de vrouwelijke verdachten. Een en ander is niet onbegrijpelijk.

De klacht is ongegrond.

Het middel klaagt over het oordeel van het hof dat aan het aantreffen van een bloeddruppel op de plaats van het delict niet die ontlastende waarde kan worden toegekend die de verdediging daaraan toekent.

Met zijn hiervoor weergegeven overwegingen en zijn samenvattende oordeel dat aan het aantreffen van voormelde bloeddruppel op de plaats van het misdrijf niet die ontlastende waarde kan worden toegekend die de verdediging daaraan toekent, heeft het hof mede tot uitdrukking gebracht dat (i) zowel indien wordt aangenomen dat de bloeddruppel nog niet was opgedroogd als indien wordt aangenomen dat de bloeddruppel al wel was opgedroogd, niet is komen vast te staan dat de aangetroffen bloeddruppel delictgerelateerd is, en (ii) mede daarom evenmin is komen vast te staan dat het aantreffen van die bloeddruppel aan de juistheid van de door de vrouwelijke verdachten afgelegde verklaringen in de weg staat. Op grond van dit een en ander heeft het hof geoordeeld dat de ook na het verrichte nadere onderzoek nog niet opgehelderde herkomst van deze bloeddruppel geen aanleiding vormt anders te oordelen over het geloof dat het hecht en de bewijskracht die het toekent aan die verklaringen. Dat oordeel is – wat er ook zij van de overwegingen van het hof met betrekking tot de droogtijd van de druppel – niet onbegrijpelijk.

De klacht kan niet tot cassatie leiden.

De verdachten zijn in 1994 onderscheidenlijk 1995 door de Rechtbank Breda respectievelijk het Hof 's-Hertogenbosch veroordeeld. De Hoge Raad heeft in 2012 een vordering tot herziening van deze veroordelingen gegrond bevonden en de zaken voor een nieuwe berechting verwezen naar het Hof Den Haag. Dit hof heeft de zaken geheel opnieuw behandeld en beoordeeld. In dat kader heeft het hof onder meer ter terechtzitting de vrouwelijke verdachten, die in eerdere stadia belastende verklaringen hadden afgelegd, onder ede als getuigen gehoord. Die nieuwe behandeling van de zaken door het Hof Den Haag heeft geleid tot het oordeel dat de belastende verklaringen van de vrouwelijke verdachten voor de bewijsvoering konden worden gebruikt en tot handhaving van de eerdere veroordelingen, ondanks de omstandigheid dat – mede als gevolg van de beperkingen van het destijds uitgevoerde onderzoek en de sindsdien verstreken tijd – niet alle vragen afdoende konden worden beantwoord. Rechtdoende als cassatierechter binnen de begrenzingen zoals die hiervoor onder 3 en 4.11 zijn uiteengezet, heeft de Hoge Raad noch in hetgeen namens de verdachten in de schriftuur is aangevoerd noch ambtshalve gronden gezien die meebrengen dat de bewezenverklaringen als niet begrijpelijk of ontoereikend gemotiveerd moeten worden aangemerkt.

De Hoge Raad verwerpt de beroepen.

Instantie: Hoge Raad

Datum uitspraak: 19-12-2017

ECLI: ECLI:NL:HR:2017:3189

Zaaknummer: 15/05468; 15/05221; 16/00460; 16/03360; 16/03367; 16/03372

Rechters: J. de Hullu, A.J.A. van Dorst, V. van den Brink, E.S.G.N.A.I. van de Griend en A.L.J. van Strien

Advocaten: G.G.J. Knoops en E. Vogelvang

RECHTSPRAAK

Cassatie in belang der wet ter zake van tenuitvoerlegging van een voorwaardelijke straf bij overtreding van voorwaarden die op grond van artkel 14e en 77za Sr dadelijk uitvoerbaar zijn verklaard, als de straf nog niet onherroepelijk is.

Het gaat in deze zaak – in de door de Advocaat-Generaal in zijn vordering onder 3 gegeven samenvatting – om het volgende:

'Deze vordering heeft betrekking op de artt. 14e en 77za Sr. In die artikelen wordt de rechter die een voorwaardelijke veroordeling uitsprekt, de bevoegdheid gegeven te bevelen dat de gestelde voorwaarden en het uit te oefenen toezicht dadelijk uitvoerbaar zijn. Dat brengt met zich mee dat de veroordeelde de gestelde voorwaarden moet naleven hoewel de veroordeling zelf nog niet onherroepelijk is. De rechtsvraag die in deze vordering centraal staat, is wat de consequenties zijn als de veroordeelde de dadelijk uitvoerbare voorwaarden overtreedt. Kan de tenuitvoerlegging van een voorwaardelijk opgelegde straf worden gelast wegens de overtreding van voorwaarden die op de voet van art. 14e lid 1 Sr of art. 77za lid Sr bij voorraad uitvoerbaar zijn verklaard, als die straf nog niet onherroepelijk is?'

Het middel klaagt over de door de rechtbank gegeven last tot (gedeeltelijke) tenuitvoerlegging van de bij nog niet onherroepelijk vonnis van de Rechtbank Gelderland van 20 oktober 2015 voorwaardelijk opgelegde jeugddetentie wegens niet-naleving van de daarbij gestelde voorwaarden, ten aanzien van welke voorwaarden het bevel was gegeven dat zij dadelijk uitvoerbaar waren.

De vordering stelt de vraag aan de orde of de tenuitvoerlegging van een voorwaardelijk opgelegde straf kan worden gelast wegens overtreding van voorwaarden die op de voet van artikel 14e lid 1 Sr of artikel 77za lid 1 Sr dadelijk uitvoerbaar zijn verklaard, als die straf nog niet onherroepelijk is. De vordering houdt verband met wetgeving van complexe aard, waarvan de uitwerking op onderdelen vragen oproept. De in de vordering opgeworpen vraag wordt daarin ontkennend beantwoord. De Hoge Raad beantwoordt deze vraag evenwel bevestigend.

Op grond van artikel 14e lid 1 Sr en artikel 77za lid 1 Sr kan de rechter, indien de in die bepalingen omschreven kans op herhaling zich voordoet, bevelen dat de op grond van artikel 14c Sr respectievelijk artikel 77z Sr gestelde voorwaarden en het op grond van artikel 14d Sr respectievelijk artikel 77aa Sr uit te oefenen toezicht, dadelijk uitvoerbaar zijn. Uit het samenstel van deze wettelijke bepalingen alsmede de onder 4.2 vermelde wetsgeschiedenis volgt dat deze toepassing van artikel 14e lid 1 Sr en artikel 77za lid 1 Sr, uitsluitend in aanmerking komt indien bij de oplegging van een voorwaardelijke straf bijzondere voorwaarden als bedoeld in artikel 14c lid 2 Sr respectievelijk artikel 77z lid 2 Sr worden gesteld.

Indien de rechter het in artikel 14e lid 1 Sr of artikel 77za lid 1 Sr bedoelde bevel geeft, heeft dat bevel betrekking op zowel de algemene als de bijzondere voorwaarden als bedoeld in artikel 14c lid 1 en 2 Sr respectievelijk artikel 77z lid 1 en 2 Sr. Anders dan mogelijk uit de tekst van artikel 14e lid 1 Sr en artikel 77za lid 1 Sr kan worden afgeleid, zijn niet slechts de bijzondere voorwaarden dadelijk uitvoerbaar. Dat zou immers met zich brengen dat, anders dan met de onderhavige wettelijke regeling is beoogd, de (algemene) voorwaarde van artikel 14c lid 1 onder 2° Sr respectievelijk artikel 77z lid 1 onder 2° Sr dat medewerking wordt verleend aan het reclasseringstoezicht, niet tevens dadelijk uitvoerbaar zou worden. Ook is de – in 5.3.3 en 5.3.4 nader te bespreken – regeling van de aanvang van de proeftijd niet toegesneden op voor de algemene en de bijzondere voorwaarden verschillende momenten van uitvoerbaarheid.

Indien de rechter het in artikel 14e lid 1 Sr bedoelde bevel geeft, geldt op grond van artikel 14b lid 4 aanhef en onder c Sr dat de proeftijd ingaat op de dag van de einduitspraak, waarbij dat bevel wordt gegeven, behoudens het bepaalde in artikel 14b lid 5 Sr. Artikel 14b lid 4 aanhef en onder c Sr heeft betrekking op de aanvang van de proeftijd met betrekking tot zowel de algemene als de bijzondere voorwaarden als bedoeld in artikel 14c lid 1 en 2 Sr.

In artikel 77y Sr ontbreekt – kennelijk als gevolg van een vergissing van de wetgever – een met artikel 14b lid 4 aanhef en onder c Sr vergelijkbaar voorschrift. Aangenomen dient te worden dat indien de rechter het in artikel 77za lid 1 Sr bedoelde bevel geeft, de proeftijd ingaat – met betrekking tot zowel de algemene en de bijzondere voorwaarden als bedoeld in artikel 77z lid 1 en 2 Sr – op de dag van de einduitspraak, waarbij dat bevel wordt gegeven, behoudens het bepaalde in artikel 77y lid 2 Sr.

Mede blijkens de hiervoor in 4.2 weergegeven wetsgeschiedenis, strekt de in artikel 14e en 14g Sr alsmede artikel 77za en 77dd Sr neergelegde regeling ertoe dat de last tot (gedeeltelijke) tenuitvoerlegging als bedoeld in artikel 14g lid 1 Sr respectievelijk artikel 77dd lid 1 Sr ook kan worden gegeven in het geval de uitspraak waarin de op grond van artikel 14c respectievelijk 77z Sr gestelde algemene en bijzondere voorwaarden zijn opgelegd, nog niet onherroepelijk is.

Artikel 557 Sv verwoordt als uitgangspunt dat geen beslissing ten uitvoer mag worden gelegd zolang daartegen nog enig gewoon rechtsmiddel openstaat en, zo dit is aangewend, totdat het is ingetrokken of daarop is beslist. Het eerste lid van dit artikel voorziet in de mogelijkheid van een uitzondering op dit beginsel voor het geval de wet anders bepaalt. Het in artikel 14e en 77za Sr bepaalde vormt, mede in het licht van de wetsgeschiedenis, op voldoende duidelijke wijze een uitzondering op voormeld beginsel als in artikel 557 lid 1 Sv bedoeld.

De rechtbank heeft geoordeeld dat zij, nu de veroordeelde de bij vonnis van 20 oktober 2015 gestelde voorwaarden niet heeft nageleefd, bevoegd was de gedeeltelijke tenuitvoerlegging van de bij dat vonnis voorwaardelijk opgelegde jeugd detentie als bedoeld in artikel 77dd lid 1 Sr te gelasten. Dat oordeel geeft niet blijk van miskennis van hetgeen hiervoor is overwogen.

Het middel faalt.

Opmerking verdient het volgende. De wetgever heeft de dadelijke uitvoerbaarheid bij uitstek in het leven geroepen om de naleving van bijzondere voorwaarden en het op de naleving van die voorwaarden uit te oefenen reclasseringstoezicht te verzekeren. Gelet daarop en op de verstrekkende gevolgen die de tenuitvoerlegging van een eerder voorwaardelijk opgelegde straf kan hebben in gevallen waarin de uitspraak waarbij die straf is opgelegd nog niet onherroepelijk is, en de complicaties die zich in dat verband kunnen voordoen, waarvan ook in de conclusie van de Advocaat-Generaal ampel gewag wordt gemaakt, ligt het in de rede dat met bijzondere terughoudendheid gebruik wordt gemaakt van de in artikel 14g en 77dd Sr neergelegde bevoegdheid een vordering te doen dan wel, indien zo een vordering wordt gedaan, een last tot tenuitvoerlegging te geven wanneer het gaat om overtreding van de algemene voorwaarde dat de veroordeelde zich niet voor het einde van de proeftijd aan een strafbaar feit schuldig maakt (art. 14c lid 1 onder a Sr en art. 77z lid 1 onder a Sr).

In geval van overtreding van dadelijk uitvoerbare voorwaarden is de toepassing van artikel 14fa en 77cca Sr niet toegelaten totdat de uitspraak waarbij de voorwaardelijke vrijheidsstraf is opgelegd, onherroepelijk is. Uit de op die bepalingen betrekking hebbende wetsgeschiedenis, zoals vermeld in de conclusie van de Advocaat-Generaal onder 7.1 tot en met 7.3, blijkt niet dat de wetgever de modaliteit van voorlopige tenuitvoerlegging van dadelijk uitvoerbare voorwaarden in de hier bedoelde gevallen tot stand heeft willen brengen. Zou de voorlopige tenuitvoerlegging ook worden toegelaten voordat genoemde uitspraak onherroepelijk is, dan zou zich de uit een oogpunt van het ingrijpende karakter van de vrijheidsbeneming van de verdachte ontoelaatbare situatie voordoen dat de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf berust op een voorlopig oordeel ten aanzien van de vaststelling dat de voorwaarden zijn overtreden, terwijl de uitspraak waarbij de voorwaardelijke vrijheidsstraf is opgelegd, mogelijk niet in stand blijft.

Aantekening verdient nog dat de rechter die kennisneemt van het hoger beroep op de voet van artikel 14e lid 2 Sr respectievelijk artikel 77za lid 2 Sr het bevel tot dadelijke uitvoerbaarheid kan opheffen en bij de strafoplegging rekening kan houden met de omstandigheid dat een in eerste aanleg voorwaardelijk opgelegde straf ten tijde van de uitspraak in hoger beroep reeds (gedeeltelijk) is geëxecuteerd.

De Hoge Raad verwerpt het beroep.

Instantie: Hoge Raad

Datum uitspraak: 19-12-2017

ECLI: ECLI:NL:HR:2017:3186

Zaaknummer: 17/01283

Rechters: W.A.M. van Schendel, Y. Buruma, A.L.J. van Strien, M.J. Borgers en M.T. Boerlage

Wetsartikelen: 14e Sr, 77za Sr en 557 Sv

RECHTSPRAAK

Levenslange gevangenisstraf naar huidige regelgeving op zichzelf niet in strijd met artikel 3 EVRM.

In het tussenarrest is het juridisch kader dat van belang is voor de beantwoording van de vraag of – gelet op de op dat moment bestaande tenuitvoerleggingspraktijk bij een levenslange gevangenisstraf – de oplegging van die straf verenigbaar is met de eisen die artikel 3 EVRM stelt, als volgt weergegeven:

'2.1. Art. 3 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (hierna: EVRM) luidt als volgt:

"No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment."

In zijn arrest van 16 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BF3741, NJ 2009/602 heeft de Hoge Raad met betrekking tot de oplegging van de levenslange gevangenisstraf het volgende overwogen:

"2.5. In zijn arrest van 9 maart 1999, LJN ZD1464, NJ 1999, 435 heeft de Hoge Raad op de in de conclusie bij dat arrest genoemde gronden geoordeeld dat de oplegging van een levenslange gevangenisstraf geen strijd oplevert met de art. 3 en 5, vierde lid, EVRM. In het bijzonder wat betreft die laatste bepaling houdt die conclusie - tegen de achtergrond van de daarin vermelde, toenmalige jurisprudentie van het EHRM - het volgende in:

"Onze wetgeving heeft in art. 2 aanhef en onder b van de Gratiwet een grond voor gratie geformuleerd die dient te worden gezien in samenhang met art. 558 e.v. Sv, waaronder de zogeheten "volgprocedure langgestraften" ressorteert (in de regel veroordeelden tot een gevangenisstraf van zes jaar of langer). De ratio hiervan is volgens de wetgever dat zich een situatie kan ontwikkelen waarin met de verdere tenuitvoerlegging van de straf geen enkel in ons strafrecht erkend doel in redelijkheid meer wordt gediend, op grond waarvan een verkorting van de straf door middel van gratie verantwoord wordt geacht. Gratie dient in de ogen van de wetgever, behalve als een "daad van gerechtigheid", bovendien ook als een "daad van barmhartigheid" te worden beschouwd terwijl "de betrokkenheid op het individuele geval" voorts kenmerkend is voor het gratie-instituut.

21. Op grond van die "volgprocedure langgestraften" worden deze na één derde van hun straftijd aan een (nader) klinisch-psychologisch onderzoek onderworpen om te bezien of met een verdere tenuitvoerlegging in redelijkheid nog enig doel wordt gediend. Wanneer dat onderzoek negatief luidt kan hierin aanleiding worden gevonden ambtshalve gratie te verlenen. Ook veroordeelden tot levenslange gevangenisstraf komen voor die procedure in aanmerking. Bovengenoemd onderzoek kan er dan in resulteren dat die gevangenisstraf wordt omgezet in een tijdelijke gevangenisstraf - het zogeheten "op jaren stellen" - waarna de gedetineerde voor vervroegde invrijheidsstelling in aanmerking komt.

22. Voorts wil ik erop wijzen dat veroordeelden, naast het in aanmerking kunnen komen voor evenbedoelde vorm van ambtshalve gratiering, ook uit eigen beweging om toepassing van de in art. 2 Gratiwet neergelegde gratiegronden kunnen verzoeken. Dit kan met vrucht plaatsvinden wanneer sprake is van een novum, dus een wijziging van de omstandigheden van de veroordeelde ten opzichte van die ten tijde van de strafoplegging, zoals - voorzover voor de beoordeling van het middel van belang - een ernstige ziekte die zich later bij de veroordeelde heeft ontwikkeld. Hierbij is mede van belang dat uit art. 3, vierde lid, Gratiwet en art. 559d Sv kan worden opgemaakt dat verzoeken om gratie - ook na daaraan voorafgegane afwijzingen - steeds opnieuw kunnen worden ingediend, waarbij in elk geval die gratieverzoeken die op dezelfde grond maar buiten de termijn van een jaar zijn ingediend opnieuw aan de rechter die de straf heeft opgelegd om advies moeten worden voorgelegd. Een tot levenslang veroordeelde beschikt dus ook levenslang over het recht om gratieverzoeken in te dienen.

23. Tot slot heeft de veroordeelde, indien deze de mening is toegedaan dat de executie van de (levenslange) gevangenisstraf - op welke grond dan ook - niet langer als rechtmatig kan worden beoordeeld, te allen tijde de mogelijkheid de burgerlijke rechter (via een kort geding tegen de Staat) te adiëren.

24. Tegen de achtergrond van hetgeen hiervoor onder 17-19 is overwogen, meen ik dat het hof met zijn oplegging van de levenslange gevangenisstraf aan verzoeker art. 5, vierde lid, EVRM niet geschonden heeft. Verzoeker heeft immers altijd de mogelijkheid de rechtmatigheid van de (verdere) tenuitvoerlegging van die gevangenisstraf ter toetsing van de rechter te brengen, dan wel om dienaangaande van zijn recht om gratieverzoeken in te dienen gebruik te maken waaromtrent evenbedoelde rechter zich via zijn advies dient uit te laten, terwijl voorts de Staat ambtshalve toetst of die gevangenisstraf moet worden omgezet in een tijdelijke gevangenisstraf waardoor verzoeker voor vervroegde invrijheidsstelling in aanmerking komt. Door deze (bijzondere) rechtswegen is ook de doelstelling van het bepaalde in art. 5 EVRM, te weten te voorkomen dat personen op willekeurige wijze van hun vrijheid worden beroofd, gewaarborgd."

Op het in dat arrest besloten liggende oordeel omtrent de aard van de levenslange gevangenisstraf is de Hoge Raad, anders dan wel wordt afgeleid uit zijn arrest van 14 maart 2006, LJN AU5496, NJ 2007, 345 nadien niet teruggekomen.

De in laatstgenoemd arrest opgenomen overweging dat de rechter met het opleggen van een levenslange gevangenisstraf beoogt te voorkomen dat de veroordeelde nog terugkeert in de samenleving, moet worden gezien in het licht van de toen aan de orde gestelde rechtsvraag of in dezelfde zaak naast een levenslange vrijheidsstraf een terbeschikkingstelling met dwangverpleging kon worden opgelegd. Die vraag is toen ontkennend beantwoord en daarbij zijn de grondtrekken van beide sancties tegen elkaar afgezet. Met de desbetreffende overweging over de positie van de strafrechter ten tijde van de straftoemeting is echter niet geoordeeld dat een eenmaal opgelegde levenslange gevangenisstraf nadien niet zou kunnen worden verkort.

Het EHRM heeft in de zaak *Kafkaris vs. Cyprus*, ECHR (GC), 12 februari 2008, appl. nr. 21906/04, EHRC 2008, 52, het volgende geoordeeld:

"95. Article 3 of the Convention enshrines one of the most fundamental values of democratic society. It prohibits in absolute terms torture or inhuman or degrading treatment or punishment, irrespective of the circumstances and the victim's behaviour (see, for example, *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, par. 119, ECHR 2000-IV). Ill-treatment must attain a minimum level of severity if it is to fall within the scope of Article 3. The assessment of this minimum depends on all the circumstances of the case, such as the duration of the treatment, its physical or mental effects and, in some cases, the sex, age and state of health of the victim (see *Ireland v. the United Kingdom*, 18 January 1978, Series A no. 25, p. 65, par. 162).

96. The Court has consistently stressed that the suffering and humiliation involved must in any event go beyond that inevitable element of suffering or humiliation connected with a given form of legitimate treatment or punishment. Measures depriving a person of his liberty may often involve such an element. In accordance with Article 3 of the Convention the State must ensure that a person is detained under conditions which are compatible with respect for his human dignity and that the manner and method of the execution of the measure do not subject him to distress or hardship exceeding the unavoidable level of suffering inherent in detention (see *Kudla v. Poland* [GC], no. 30210/96, paras. 92-94, ECHR 2000-XI).

97. The imposition of a sentence of life imprisonment on an adult offender is not in itself prohibited by or incompatible with Article 3 or any other Article of the Convention (see, inter alia, among many authorities, *Kotälla v. the Netherlands*, no. 7994/77, Commission decision of 6 May 1978, Decisions and Reports (DR) 14, p. 238; *Bamber v. the United Kingdom*, no.

13183/87, Commission decision of 14 December 1988; and *Sawoniuk v. the United Kingdom* (dec.), no. 63716/00, ECHR 2001-VI). At the same time, however, the Court has also held that the imposition of an irreducible life sentence on an adult may raise an issue under Article 3 (see, *inter alia*, *Nivette v. France* (dec.), no. 44190/98, ECHR 2001-VII; *Einhorn*, cited above; *Stanford v. the United Kingdom* (dec.), no. 73299/01, 12 December 2002; and *Wynne v. the United Kingdom* (dec.), no. 67385/01, 22 May 2003).

98. In determining whether a life sentence in a given case can be regarded as irreducible the Court has sought to ascertain whether a life prisoner can be said to have any prospect of release. An analysis of the Court's case-law on the subject discloses that where national law affords the possibility of review of a life sentence with a view to its commutation, remission, termination or the conditional release of the prisoner, this will be sufficient to satisfy Article 3. The Court has held, for instance, in a number of cases that where detention was subject to review for the purposes of parole after the expiry of the minimum term for serving the life sentence, that it could not be said that the life prisoners in question had been deprived of any hope of release (see, for example, *Stanford*, cited above; *Hill v. the United Kingdom* (dec.), no. 19365/02, 18 March 2003; and *Wynne*, cited above). The Court has found that this is the case even in the absence of a minimum term of unconditional imprisonment and even when the possibility of parole for prisoners serving a life sentence is limited (see for example, *Einhorn* (cited above, paras. 27 and 28). It follows that a life sentence does not become "irreducible" by the mere fact that in practice it may be served in full. It is enough for the purposes of Article 3 that a life sentence is *de jure* and *de facto* reducible.

99. Consequently, although the Convention does not confer, in general, a right to release on licence or a right to have a sentence reconsidered by a national authority, judicial or administrative, with a view to its remission or termination (see, *inter alia*, *Kotälla and Bamber*, both cited above; and *Treholt v. Norway*, no. 14610/89, Commission decision of 9 July 1991, DR 71, p. 168), it is clear from the relevant case-law that the existence of a system providing for consideration of the possibility of release is a factor to be taken into account when assessing the compatibility of a particular life sentence with Article 3. In this context, however, it should be observed that a State's choice of a specific criminal justice system, including sentence review and release arrangements, is in principle outside the scope of the supervision the Court carries out at European level, provided that the system chosen does not contravene the principles set forth in the Convention (see, *mutatis mutandis*, *Achour v. France* [GC], no. 67335/01, par. 51, ECHR 2006-IV)."

Uit dat arrest volgt dat de oplegging van een levenslange gevangenisstraf aan meerderjarige verdachten op zichzelf niet onverenigbaar is met art. 3 EVRM en evenmin met enige andere bepaling van dat verdrag. Dat zou in het bijzonder in het licht van de in art. 3 EVRM vervatte

waarborg anders kunnen zijn indien die straf als "irreducible" moet worden beschouwd. Een factor die daarbij in aanmerking moet worden genomen is of in het nationale recht is voorzien in de mogelijkheid om de duur van die straf te verkorten. De verdachte aan wie de straf wordt opgelegd mag niet ieder perspectief op vrijlating worden onthouden. Het enkele feit dat de duur van de straf in een concreet geval ook de facto levenslang is, brengt echter niet mee dat de straf in dat geval als "irreducible" heeft te gelden en met art. 3 EVRM niet zou zijn te verenigen.

Anders dan het middel voorstaat, valt aan de jurisprudentie van het EHRM niet te ontnemen dat een dergelijke voorziening ter verkorting van de levenslange gevangenisstraf dient te bestaan uit een wettelijk voorgeschreven periodieke herbeoordeling van de straf door een rechter. Volgens het EHRM is "for the purposes of article 3" voldoende dat de duur van de straf "de iure en de facto" te eniger tijd kan worden verkort. Dat neemt niet weg dat een toetsing als door het middel wordt bepleit vanuit het perspectief van de door het EHRM genoemde "purposes of article 3" wel geëigend kan zijn om de in die verdragsbepaling vervatte waarborg gestalte te geven. De beantwoording van de vraag of en zo ja, in welke vorm, een dergelijke wettelijke regeling is aangewezen, gaat de rechtsvormende taak van de rechter te buiten.

Wat betreft de in Nederland bestaande mogelijkheden "to take proceedings", als bedoeld in art. 5, vierde lid EVRM ten aanzien van de (verdere) tenuitvoerlegging van een opgelegde levenslange gevangenisstraf, en de daarmee verband houdende mogelijkheid tot verkorting van die straf, geldt ook thans nog hetgeen tot uitdrukking is gebracht in het arrest van de Hoge Raad van 9 maart 1999, LJN ZD1464, NJ 1999, 435. Aan de veroordeelde kan, ook na oplegging van een levenslange gevangenisstraf, gratie worden verleend, terwijl deze voorts het oordeel van de burgerlijke rechter kan inroepen omtrent de rechtmatigheid van de (verdere) tenuitvoerlegging van die straf.

Gratie kan onder meer worden verleend indien aannemelijk is geworden dat met de tenuitvoerlegging van de rechterlijke beslissing of de voortzetting daarvan geen met de strafrechtstoepassing na te streven doel in redelijkheid wordt gediend (art. 2, sub b, Gratiwet).

In de memorie van toelichting is die bepaling als volgt toegelicht:

"Met name bij langere vrijheidsstraffen kan zich een situatie ontwikkelen waarin met de verdere tenuitvoerlegging van de straf geen enkel in ons strafrecht erkend doel in redelijkheid meer wordt gediend, zodat verkorting van de straf door middel van gratie verantwoord wordt geacht." (Kamerstukken II 1984/85, 19 075, nr. 3, p. 15)

Niet zonder betekenis is echter dat de in voornoemd arrest van de Hoge Raad vermelde

regeling van de zogenoemde "volgprocedure langgestraften" in 2000 is ingetrokken. Daarmee is een belangrijke mogelijkheid tot tussentijdse beoordeling van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf komen te vervallen. Die procedure voorzag immers ook ten aanzien van levenslang gestraften in een klinisch-psychologisch onderzoek nadat een gedeelte van de straftijd was ondergaan, mede om te bezien of met verdere tenuitvoerlegging van de straf nog enig met de strafrechtstoepassing na te streven doel in redelijkheid werd gediend. Dat onderzoek kon erin resulteren dat op grond van art. 19 Gratiewet "ambtshalve" gratie werd verleend en dat de levenslange gevangenisstraf werd omgezet in een tijdelijke gevangenisstraf, waarna vervroegde invrijheidstelling mogelijk was. Nochtans is met de intrekking van genoemde regeling de mogelijkheid tot gratieverlening voor levenslang gestraften niet tenietgedaan, zij het dat die mogelijkheid thans in beginsel afhankelijk is van het initiatief van de veroordeelde.

In het verband van de aan het verweer en het middel ten grondslag liggende opvatting wordt nog de stelling betrokken dat in Nederland een opgelegde levenslange gevangenisstraf nimmer wordt verkort, zodat de facto die mogelijkheid van verkorting niet bestaat. Dat is een stelling van feitelijke aard die zich niet leent voor onderzoek door de Hoge Raad. Die stelling is in feitelijke aanleg niet zodanig onderbouwd dat het Hof gehouden was daarop te reageren.

De dienaangaande in de conclusie van de Advocaat-Generaal verstrekte informatie biedt onvoldoende grond voor het oordeel dat, niettegenstaande de hiervoor besproken mogelijkheden tot verkorting van de levenslange gevangenisstraf, een dergelijke verkorting thans in feite illusoir is. Indien evenwel zou komen vast te staan dat een levenslange gevangenisstraf in feite nimmer wordt verkort, kan dat van betekenis zijn bij de beantwoording van de vraag of oplegging van een levenslange gevangenisstraf dan wel verdere voortzetting van een dergelijke straf zich verdraagt met de uit art. 3 EVRM voortvloeiende eisen, zoals die door het EHRM in het arrest Kafaris vs. Cyprus nader zijn omlind.'

De Hoge Raad heeft, onder verwijzing naar het vorengenoemd arrest, in zijn arrest van 22 februari 2011, ECLI:NL:HR:2011:BO6341, NJ 2012/608 het volgende overwogen:

'3.4. Het Hof heeft bij zijn in het middel bestreden beslissingen dat arrest tot uitgangspunt genomen en heeft vervolgens vastgesteld dat in Nederland de veroordelingen tot een levenslange gevangenisstraf hoofdzakelijk dateren van het afgelopen decennium. De desbetreffende gestraften hebben, aldus het Hof, "intussen nog niet zo'n aanzienlijk deel van hun straf ondergaan dat het nu reeds te verwachten is dat gratie wordt overwogen". Op grond daarvan heeft het Hof geoordeeld dat het thans "nog te vroeg is om te kunnen stellen dat een levenslanggestrafte in Nederland de iure en de facto geen perspectief op vrijlating heeft". Dat oordeel geeft geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting, terwijl het evenmin onbegrijpelijk is

(vgl. EHRM 2 september 2010, nr. 36295/02 Iorgov II tegen Bulgarije). Tegen die achtergrond is het oordeel van het Hof dat geen noodzaak bestaat tot het doen van het door de verdediging verzochte nader onderzoek naar het - huidige - "beleid inzake gratieverzoeken" niet onbegrijpelijk.

Daarbij tekent de Hoge Raad nog aan dat blijkens de in de conclusie van de Advocaat-Generaal onder 4.5 geciteerde brief van de (toenmalige) Minister en Staatssecretaris van Justitie aan de Tweede Kamer van 16 oktober 2009 de mogelijkheid van gratieverlening voor levenslanggestraften uitdrukkelijk niet wordt uitgesloten en dat vanwege de beoordeling van die verzoeken "per geval" geen standaardbeleid kan worden voorgeschreven.'

De vraag onder welke voorwaarden de oplegging van een levenslange gevangenisstraf dan wel de tenuitvoerlegging van een dergelijke straf zich verdraagt met de uit artikel 3 EVRM voortvloeiende eisen, is de afgelopen jaren in diverse uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) aan de orde gekomen. In de zaak Vinter en anderen tegen het Verenigd Koninkrijk (EHRM 9 juli 2013, nr. 66069/09, 130/10 en 3896/10, NJ 2016/135) is met betrekking tot die vraag het volgende overwogen:

'104. It is well-established in the Court's case-law that a State's choice of a specific criminal justice system, including sentence review and release arrangements, is in principle outside the scope of the supervision the Court carries out at the European level, provided that the system does not contravene the principles set forth in the Convention (see Kafkaris, cited above, § 99).

105. In addition, as the Court of Appeal observed in *R v. Oakes* (see paragraph 50 above), issues relating to just and proportionate punishment are the subject of rational debate and civilised disagreement. Accordingly, Contracting States must be allowed a margin of appreciation in deciding on the appropriate length of prison sentences for particular crimes. As the Court has stated, it is not its role to decide what is the appropriate term of detention applicable to a particular offence or to pronounce on the appropriate length of detention or other sentence which should be served by a person after conviction by a competent court (see *T. v. the United Kingdom* [GC], no. 24724/94, § 117, 16 December 1999; *V. v. the United Kingdom* [GC], no. 24888/94, § 118, ECHR 1999-IX; and *Sawoniuk v. the United Kingdom* (dec.), no. 63716/00, ECHR 2001-VI).

106. For the same reasons, Contracting States must also remain free to impose life sentences on adult offenders for especially serious crimes such as murder: the imposition of such a sentence on an adult offender is not in itself prohibited by or incompatible with Article 3 or any other Article of the Convention (see Kafkaris, cited above, § 97). This is particularly so

when such a sentence is not mandatory but is imposed by an independent judge after he or she has considered all of the mitigating and aggravating factors which are present in any given case.

107. However, as the Court also found in *Kafkaris*, the imposition of an irreducible life sentence on an adult may raise an issue under Article 3 (*ibid.*). There are two particular but related aspects of this principle that the Court considers necessary to emphasise and to reaffirm.

108. First, a life sentence does not become irreducible by the mere fact that in practice it may be served in full. No issue arises under Article 3 if a life sentence is *de jure* and *de facto* reducible (see *Kafkaris*, cited above, § 98).

In this respect, the Court would emphasise that no Article 3 issue could arise if, for instance, a life prisoner had the right under domestic law to be considered for release but was refused on the ground that he or she continued to pose a danger to society. This is because States have a duty under the Convention to take measures for the protection of the public from violent crime and the Convention does not prohibit States from subjecting a person convicted of a serious crime to an indeterminate sentence allowing for the offender's continued detention where necessary for the protection of the public (see, *mutatis mutandis*, *T. v. the United Kingdom*, § 97, and *V. v. the United Kingdom*, § 98, both cited above). Indeed, preventing a criminal from reoffending is one of the "essential functions" of a prison sentence (see *Mastromatteo v. Italy* [GC], no. 37703/97, § 72, ECHR 2002-VIII; *Maiorano and Others v. Italy*, no. 28634/06, § 108, 15 December 2009; and, *mutatis mutandis*, *Choreftakis and Choreftaki v. Greece*, no. 46846/08, § 45, 17 January 2012). This is particularly so for those convicted of murder or other serious offences against the person. The mere fact that such prisoners may have already served a long period of imprisonment does not weaken the State's positive obligation to protect the public; States may fulfil that obligation by continuing to detain such life sentenced prisoners for as long as they remain dangerous (see, for instance, *Maiorano and Others*, cited above).

109. Second, in determining whether a life sentence in a given case can be regarded as irreducible, the Court has sought to ascertain whether a life prisoner can be said to have any prospect of release. Where national law affords the possibility of review of a life sentence with a view to its commutation, remission, termination or the conditional release of the prisoner, this will be sufficient to satisfy Article 3 (see *Kafkaris*, cited above, § 98).

110. There are a number of reasons why, for a life sentence to remain compatible with Article 3, there must be both a prospect of release and a possibility of review.

111. It is axiomatic that a prisoner cannot be detained unless there are legitimate penological grounds for that detention. As was recognised by the Court of Appeal in Bieber and the Chamber in its judgment in the present case, these grounds will include punishment, deterrence, public protection and rehabilitation. Many of these grounds will be present at the time when a life sentence is imposed. However, the balance between these justifications for detention is not necessarily static and may shift in the course of the sentence. What may be the primary justification for detention at the start of the sentence may not be so after a lengthy period into the service of the sentence. It is only by carrying out a review of the justification for continued detention at an appropriate point in the sentence that these factors or shifts can be properly evaluated.

112. Moreover, if such a prisoner is incarcerated without any prospect of release and without the possibility of having his life sentence reviewed, there is the risk that he can never atone for his offence: whatever the prisoner does in prison, however exceptional his progress towards rehabilitation, his punishment remains fixed and unreviewable. If anything, the punishment becomes greater with time: the longer the prisoner lives, the longer his sentence. Thus, even when a whole life sentence is condign punishment at the time of its imposition, with the passage of time it becomes - to paraphrase Lord Justice Laws in *Wellington* - a poor guarantee of just and proportionate punishment (see paragraph 54 above).

113. Furthermore, as the German Federal Constitutional Court recognised in the *Life Imprisonment* case (see paragraph 69 above), it would be incompatible with the provision on human dignity in the Basic Law for the State forcefully to deprive a person of his freedom without at least providing him with the chance to someday regain that freedom. It was that conclusion which led the Constitutional Court to find that the prison authorities had the duty to strive towards a life sentenced prisoner's rehabilitation and that rehabilitation was constitutionally required in any community that established human dignity as its centrepiece. Indeed, the Constitutional Court went on to make clear in the subsequent *War Criminal* case that this applied to all life prisoners, whatever the nature of their crimes, and that release only for those who were infirm or close to death was not sufficient (see paragraph 70 above).

Similar considerations must apply under the Convention system, the very essence of which, as the Court has often stated, is respect for human dignity (see, inter alia, *Pretty v. the United Kingdom*, no. 2346/02, § 65, ECHR 2002-III; and *V.C. v. Slovakia*, no. 18968/07, § 105, ECHR 2011 (extracts)).

114. Indeed, there is also now clear support in European and international law for the principle that all prisoners, including those serving life sentences, be offered the possibility of rehabilitation and the prospect of release if that rehabilitation is achieved.

115. The Court has already had occasion to note that, while punishment remains one of the aims of imprisonment, the emphasis in European penal policy is now on the rehabilitative aim of imprisonment, particularly towards the end of a long prison sentence (see, for instance, *Dickson v. the United Kingdom* [GC], no. 44362/04, § 75, ECHR 2007-V; and *Boulois v. Luxembourg* [GC], no. 37575/04, § 83, ECHR 2012, with further references therein). In the Council of Europe's legal instruments, this is most clearly expressed in Rule 6 of the European Prison Rules, which provides that all detention shall be managed so as to facilitate the reintegration into free society of persons who have been deprived of their liberty, and Rule 102.1, which provides that the prison regime for sentenced prisoners shall be designed to enable them to lead a responsible and crimefree life (see paragraph 77 above).

116. The relevant Council of Europe instruments set out in paragraphs 60-64 and 76 above also demonstrate, first, that commitment to rehabilitation is equally applicable to life sentence prisoners; and second, that, in the event of their rehabilitation, life sentence prisoners should also enjoy the prospect of conditional release.

Rule 103 of the European Prison Rules provides that, in the implementation of the regime for sentenced prisoners, individual sentence plans should be drawn up and should include, inter alia, preparation for release. Such sentence plans are specifically extended to life sentenced prisoners by virtue of Rule 103.8 (see paragraph 77 above).

Committee of Ministers Resolution 76(2) recommends that the cases of all prisoners – including life sentence prisoners – be examined as early as possible to determine whether or not conditional release could be granted. That resolution also recommends that review of life sentences should take place after eight to fourteen years of detention and be repeated at regular intervals (see paragraph 60 above).

Recommendation 2003(23) (on the management by prison administrations of life sentence and other longterm prisoners) emphasises that life sentence prisoners should benefit from constructive preparation for release, including, to this end, being able to progress through the prison system. The recommendation also expressly states that life sentence prisoners should enjoy the possibility of conditional release (see, in particular, paragraphs 2, 8 and 34 of the recommendation and paragraph 131 of the report accompanying the recommendation, all set out in paragraph 61 above).

Recommendation 2003(22) (on conditional release) also makes clear that conditional release should be available to all prisoners and that life sentence prisoners should not be deprived of the hope of release (see paragraph 4(a) of the recommendation and paragraph 131 of the explanatory memorandum, both set out paragraph 62 above).

The Committee for the Prevention of Torture has expressed similar views, most recently in its report on Switzerland (see paragraph 64 above).

117. This commitment to both the rehabilitation of life sentence prisoners and to the prospect of their eventual release is further reflected in the practice of the Contracting States. This is shown in the judgments of the German and Italian Constitutional Courts on rehabilitation and life sentences (set out in paragraphs 69–71 and 72 above) and in the other comparative law materials before the Court. These show that a large majority of Contracting States either do not impose life sentences at all or, if they do impose life sentences, provide some dedicated mechanism, integrated within the sentencing legislation, guaranteeing a review of those life sentences after a set period, usually after twenty-five years' imprisonment (see paragraph 68 above).

118. The same commitment to the rehabilitation of life sentence prisoners and to the prospect of their eventual release can be found in international law.

The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners direct prison authorities to use all available resources to ensure the return of offenders to society (see Rules 58–61, 65 and 66, quoted at paragraph 78 above). Additional, express references to rehabilitation run through the Rules (see paragraph 79 above).

Equally, Article 10 § 3 of the International Covenant on Civil and Political Rights specifically provides that the essential aim of the penitentiary system shall be the reformation and social rehabilitation of prisoners. This is emphasised in the Human Rights Committee's General Comment on Article 10, which stresses that no penitentiary system should be only retributory (see paragraphs 80 and 81 above).

Finally, the Court notes the relevant provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court, to which 121 States, including the vast majority of Council of Europe member States, are parties. Article 110(3) of the Statute provides for review of a life sentence after twenty-five years, followed by periodic reviews thereafter. The significance of Article 110(3) is underscored by the fact that Article 110(4) and (5) of the Statute and Rules 223 and 224 of the ICC's Rules of Procedure and Evidence set out detailed procedural and substantives guarantees which should govern that review. The criteria for reduction include, inter alia, whether the sentenced person's conduct in detention shows a genuine dissociation from his or her crime and his or her prospect of resocialisation (see Rule 223(a) and (b), set out at paragraph 65 above).

3. General conclusion in respect of life sentences

119. For the foregoing reasons, the Court considers that, in the context of a life sentence, Article 3 must be interpreted as requiring reducibility of the sentence, in the sense of a review which allows the domestic authorities to consider whether any changes in the life prisoner are so significant, and such progress towards rehabilitation has been made in the course of the sentence, as to mean that continued detention can no longer be justified on legitimate penological grounds.

120. However, the Court would emphasise that, having regard to the margin of appreciation which must be accorded to Contracting States in the matters of criminal justice and sentencing (see paragraphs 104 and 105 above), it is not its task to prescribe the form (executive or judicial) which that review should take. For the same reason, it is not for the Court to determine when that review should take place. This being said, the Court would also observe that the comparative and international law materials before it show clear support for the institution of a dedicated mechanism guaranteeing a review no later than twenty-five years after the imposition of a life sentence, with further periodic reviews thereafter (see paragraphs 117 and 118 above).

121. It follows from this conclusion that, where domestic law does not provide for the possibility of such a review, a whole life sentence will not measure up to the standards of Article 3 of the Convention.

122. Although the requisite review is a prospective event necessarily subsequent to the passing of the sentence, a whole life prisoner should not be obliged to wait and serve an indeterminate number of years of his sentence before he can raise the complaint that the legal conditions attaching to his sentence fail to comply with the requirements of Article 3 in this regard. This would be contrary both to legal certainty and to the general principles on victim status within the meaning of that term in Article 34 of the Convention. Furthermore, in cases where the sentence, on imposition, is irreducible under domestic law, it would be capricious to expect the prisoner to work towards his own rehabilitation without knowing whether, at an unspecified, future date, a mechanism might be introduced which would allow him, on the basis of that rehabilitation, to be considered for release. A whole life prisoner is entitled to know, at the outset of his sentence, what he must do to be considered for release and under what conditions, including when a review of his sentence will take place or may be sought. Consequently, where domestic law does not provide any mechanism or possibility for review of a whole life sentence, the incompatibility with Article 3 on this ground already arises at the moment of the imposition of the whole life sentence and not at a later stage of incarceration.'

De uitspraak in de zaak Murray tegen Nederland (EHRM 26 april 2016, nr. 10511/10), waarin een schending van artikel 3 EVRM is aangenomen, houdt omtrent de 'relevant principles' in

relatie tot de oplegging en de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf het volgende in:

'(a) Life sentences

99. It is well established in the Court's case-law that the imposition of a sentence of life imprisonment on an adult offender is not in itself prohibited by or incompatible with Article 3 or any other Article of the Convention (see *Kafkaris*, cited above, § 97, and references cited therein), provided that it is not grossly disproportionate (see *Vinter and Others*, cited above, § 102). The Court has, however, held that the imposition of an irreducible life sentence on an adult may raise an issue under Article 3 (see *Kafkaris*, cited above, § 97). A life sentence does not become irreducible by the mere fact that in practice it may be served in full. No issue arises under Article 3 if a life sentence is *de jure* and *de facto* reducible (see *Kafkaris*, cited above, § 98, and *Vinter and Others*, cited above, § 108). On the basis of a detailed review of the relevant considerations emerging from its case-law and from recent comparative and international law trends in respect of life sentences, the Court has found in *Vinter and Others* that a life sentence can remain compatible with Article 3 of the Convention only if there is both a prospect of release and a possibility of review, both of which must exist from the imposition of the sentence (see *Vinter and Others*, cited above,

§§ 104 118 and 122). It further observed in that case that the comparative and international law materials before it showed clear support for the institution of a dedicated mechanism guaranteeing a review no later than twenty-five years after the imposition of a life sentence, with further periodic reviews thereafter (*ibid.*, § 120, see also *Bodein v. France*, no. 40014/10, § 61, 13 November 2014). It is for the States to decide - and not for the Court to prescribe - what form (executive or judicial) that review should take (see *Kafkaris*, cited above, § 99, and *Vinter and Others*, cited above, §§ 104 and 120). The Court has held that presidential clemency may thus be compatible with the requirements flowing from its case-law (see *Kafkaris*, cited above, § 102).

100. The Court has further found that a prisoner cannot be detained unless there are legitimate penological grounds for incarceration, which include punishment, deterrence, public protection and rehabilitation. While many of these grounds will be present at the time when a life sentence is imposed, the balance between these justifications for detention is not necessarily static and might shift in the course of the execution of the sentence. It is only by carrying out a review of the justification for continued detention at an appropriate point in the sentence, that these factors or shifts can be properly evaluated (*Vinter and Others*, cited above, § 111). The review required in order for a life sentence to be reducible should therefore allow the domestic authorities to consider whether, in the course of the sentence, any changes in the

life prisoner and progress towards his or her rehabilitation are of such significance that continued detention is no longer justified on legitimate penological grounds (*ibid.*, § 119). This assessment must be based on rules having a sufficient degree of clarity and certainty (*ibid.*, §§ 125 and 129; see also *László Magyar v. Hungary*, no. 73593/10, § 57, 20 May 2014, and *Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria*, nos. 15018/11 and 61199/12, §§ 255, 257 and 262, ECHR 2014 (extracts)) and the conditions laid down in domestic legislation must reflect the conditions set out in the Court's case-law (see *Vinter and Others*, cited above, § 128). Thus, a possibility of being granted a pardon or release on compassionate grounds for reasons related to illhealth, physical incapacity or old age does not correspond to the notion of "prospect of release" as formulated in the *Kafkaris* judgment (see *Vinter and Others*, cited above, § 127, and *Öcalan v. Turkey* (no. 2), nos. 24069/03, 197/04, 6201/06 and 10464/07, § 203, 18 March 2014).

A Chamber of the Court held in a recent case that the assessment must be based on objective, pre established criteria (see *Trabelsi v. Belgium*, no. 140/10, § 137, ECHR 2014 (extracts)). The prisoner's right to a review entails an actual assessment of the relevant information (see *László Magyar*, cited above, § 57), and the review must also be surrounded by sufficient procedural guarantees (see *Kafkaris*, cited above, § 105, and *Harakchiev and Tolumov*, cited above, § 262). To the extent necessary for the prisoner to know what he or she must do to be considered for release and under what conditions, it may be required that reasons be provided, and this should be safeguarded by access to judicial review (see *László Magyar*, cited above, § 57, and *Harakchiev and Tolumov*, cited above, §§ 258 and 262). Finally, in assessing whether the life sentence is reducible *de facto* it may be of relevance to take account of statistical information on prior use of the review mechanism in question, including the number of persons having been granted a pardon (see *Kafkaris*, cited above, § 103; *Harakchiev and Tolumov*, cited above, §§ 252 and 262; and *Bodein*, cited above, § 59).

(b) Rehabilitation and the prospect of release for life prisoners

101. As set out in the preceding paragraph, the review required in order for a life sentence to be reducible should permit the authorities to assess any changes in the life prisoner and any progress towards rehabilitation made by him or her. In *Vinter and Others* (cited above) the Grand Chamber thus addressed the problem of how to determine whether, in a given case, a life sentence could be regarded as reducible specifically in the light of the rehabilitation function of incarceration. In this context, it held that it would be incompatible with human dignity – which lay at the very essence of the Convention system – forcefully to deprive a person of his freedom without striving towards his rehabilitation and providing him with the chance to regain that freedom at some future date (*ibid.*, § 113). It went on to note that there was now clear support in European and international law for the principle that all prisoners, including those serving life sentences, be offered the possibility of rehabilitation and the

prospect of release if that rehabilitation was achieved (*ibid.*, § 114). While punishment remained one of the aims of imprisonment, the emphasis in European penal policy was now on the rehabilitative aim of imprisonment, even in the case of life prisoners; this was expressed in Rules 6, 102.1 and 103.8 of the European Prison Rules, Resolution (76) 2 and Recommendations Rec(2003)23 and Rec(2003)22 of the Committee of Ministers, statements by the Committee for the Prevention of Torture, and the practice of a number of Contracting States. The same commitment to rehabilitation was to be found in international law, as expressed, *inter alia*, in Article 10 § 3 of the International Covenant on Civil and Political Rights and the General Comment on that Article (*ibid.*, §§ 115-118).

102. The Court observes that the principle of rehabilitation, that is, the reintegration into society of a convicted person, is reflected in international norms (see paragraphs 70-76 above) and has not only been recognised but has over time also gained increasing importance in the Court's case-law under various provisions of the Convention (see, apart from *Vinter and Others*, cited above, for instance *Mastromatteo v. Italy* [GC], no. 37703/97, § 72, ECHR 2002 VIII; *Dickson v. the United Kingdom* [GC], no. 44362/04, § 28, ECHR 2007 V; *James, Wells and Lee v. the United Kingdom*, nos. 25119/09, 57715/09 and 57877/09, § 209, 18 September 2012; and *Khoroshenko v. Russia* [GC], no. 41418/04, §§ 121 and 144 145, ECHR 2015). In a slightly different context the Court has, moreover, held that, in circumstances where a Government seek to rely solely on the risk posed by offenders to the public in order to justify their continued detention, regard must be had to the need to encourage the rehabilitation of those offenders (*James, Wells and Lee*, cited above, § 218). One of the aims of rehabilitation is to prevent reoffending and thus to ensure the protection of society.

103. Notwithstanding the fact that the Convention does not guarantee, as such, a right to rehabilitation, the Court's case-law thus presupposes that convicted persons, including life prisoners, should be allowed to rehabilitate themselves. Indeed, the Court has held that "... a whole-life prisoner is entitled to know ... what he or she must do to be considered for release and under what conditions" (*Vinter and Others*, cited above, § 122). It has also held, with reference to *Vinter and Others*, that national authorities must give life prisoners a real opportunity to rehabilitate themselves (see *Harakchiev and Tolumov*, cited above, § 264). It follows from this that a life prisoner must be realistically enabled, to the extent possible within the constraints of the prison context, to make such progress towards rehabilitation that it offers him or her the hope of one day being eligible for parole or conditional release. This could be achieved, for example, by setting up and periodically reviewing an individualised programme that will encourage the sentenced prisoner to develop himself or herself to be able to lead a responsible and crime-free life.

104. Life prisoners are thus to be provided with an opportunity to rehabilitate themselves. As

to the extent of any obligations incumbent on States in this regard, the Court considers that even though States are not responsible for achieving the rehabilitation of life prisoners (see *Harakchiev and Tolumov*, cited above, § 264), they nevertheless have a duty to make it possible for such prisoners to rehabilitate themselves. Were it otherwise, a life prisoner could in effect be denied the possibility of rehabilitation, with the consequence that the review required for a life sentence to be reducible, in which a life prisoner's progress towards rehabilitation is to be assessed, might never be genuinely capable of leading to the commutation, remission or termination of the life sentence or to the conditional release of the prisoner. In this connection the Court reiterates the principle - well established in its case-law - that the Convention is intended to guarantee rights that are not theoretical or illusory, but practical and effective (see, among many other authorities, *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, § 123, ECHR 2010). The obligation to offer a possibility of rehabilitation is to be seen as an obligation of means, not one of result. However, it entails a positive obligation to secure prison regimes to life prisoners which are compatible with the aim of rehabilitation and enable such prisoners to make progress towards their rehabilitation. In this context the Court has previously held that such an obligation exists in situations where it is the prison regime or the conditions of detention which obstruct rehabilitation (see *Harakchiev and Tolumov*, cited above, § 266).

(c) Health care provided to prisoners with mental health problems

105. As regards the treatment of prisoners with mental health problems, the Court has consistently held that Article 3 of the Convention requires States to ensure that the health and wellbeing of prisoners are adequately secured by, among other things, providing them with the requisite medical assistance (see, among many other authorities, *Kudła v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 94, ECHR 2000 XI; *Sławomir Musiał v. Poland*, no. 28300/06, § 87, 20 January 2009; and *A. and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 3455/05, § 128, ECHR 2009). A lack of appropriate medical care for persons in custody is therefore capable of engaging a State's responsibility under Article 3 (see *Naumenko v. Ukraine*, no. 42023/98, § 112, 10 February 2004). Obligations under Article 3 may go so far as to impose an obligation on the State to transfer prisoners (including mentally ill ones) to special facilities in order to receive adequate treatment (see *Raffray Taddei v. France*, no. 36435/07, § 63, 21 December 2010).

106. In the case of mentally ill prisoners, the Court has held that the assessment of whether particular conditions of detention are incompatible with the standards of Article 3 has to take into consideration the vulnerability of those persons and, in some cases, their inability to complain coherently or at all about how they are being affected by any particular treatment (see, for example, *Herczegfalvy v. Austria*, 24 September 1992, § 82, Series A no. 244, and *Aerts v. Belgium*, 30 July 1998, § 66, Reports of Judgments and Decisions 1998-V). In addition, it is

not enough for such detainees to be examined and a diagnosis made; instead, it is essential that proper treatment for the problem diagnosed and suitable medical supervision should also be provided (see Raffray Taddei, cited above, § 59).

(d) Life prisoners with mental disabilities and/or mental health problems

107. Life prisoners who have been held to be criminally responsible for the offences of which they have been found guilty – and who are therefore not considered "persons of unsound mind" within the meaning of Article 5 § 1 (e) of the Convention – may nevertheless have certain mental health problems; they may for instance have behavioural or social problems or suffer from various kinds of personality disorders, all of which may impact on the risk of their reoffending. The Court has not previously dealt with the specific issue of the reducibility of life sentences imposed on persons who have been diagnosed as suffering from a mental disability and/or a mental health condition. Against the background of the case-law set out above (paragraphs 99-106), the Court finds the following approach to be appropriate in this regard.

108. For a State to comply with its obligations under Article 3 of the Convention in respect of life prisoners belonging to this category, the Court considers that it is firstly required that an assessment be made of those prisoners' needs as regards treatment with a view to facilitating their rehabilitation and reducing the risk of their reoffending. This assessment should also address the likely chances of success of any identified forms of treatment, given that Article 3 cannot entail an obligation for a State to enable a life prisoner to receive treatment that is not realistically expected to have any significant impact in helping the life prisoner to rehabilitate himself or herself. For this reason, account is to be taken of the life prisoner's individual situation and personality. The Court, moreover, recognises that certain mental health conditions are not, or not easily, amenable to treatment. Given that, owing to their mental health situation, such life prisoners may not themselves be sufficiently aware of a need for treatment, the aforementioned assessment should be conducted regardless of whether any request for treatment has been expressed by them (see paragraph 106 above). Where the assessment leads to the conclusion that a particular treatment or therapy may indeed help the life prisoner to rehabilitate himself or herself, he or she is to be enabled to receive that treatment to the extent possible within the constraints of the prison context (see the relevant Council of Europe instruments set out in paragraphs 66-69 above; see also paragraph 103 above). This is of particular importance where treatment in effect constitutes a precondition for the life prisoner's possible, future eligibility for release and is thus a crucial aspect of de facto reducibility of the life sentence.

109. Providing life prisoners with a real opportunity of rehabilitation may therefore require

that, depending on their individual situation, they be enabled to undergo treatments or therapies – be they medical, psychological or psychiatric – adapted to their situation with a view to facilitating their rehabilitation. This entails that they should also be allowed to take part in occupational or other activities where these may be considered to benefit rehabilitation.

110. In general it will be for the State to decide, and not for the Court to prescribe, which facilities, measures or treatments are required in order to enable a life prisoner to rehabilitate himself or herself in such a way as to become eligible for release. In choosing the means for that purpose, States accordingly have a wide margin of appreciation and this obligation under Article 3 is to be interpreted in such a way as not to impose an excessive burden on national authorities.

111. Consequently, a State will have complied with its obligations under Article 3 when it has provided for conditions of detention and facilities, measures or treatments capable of enabling a life prisoner to rehabilitate himself or herself, even when that prisoner has not succeeded in making sufficient progress to allow the conclusion that the danger he or she poses to society has been alleviated to such an extent that he or she has become eligible for release. In this connection the Court reiterates that States also have a duty under the Convention to take measures to protect the public from violent crime and that the Convention does not prohibit States from subjecting a person convicted of a serious crime to an indeterminate sentence allowing for the offender's continued detention where necessary for the protection of the public (see *Vinter and Others*, cited above, § 108, with further references). States may fulfil that positive obligation to protect the public by continuing to detain life prisoners for as long as they remain dangerous (see, for instance, *Maiorano and Others v. Italy*, no. 28634/06, §§ 115-122, 15 December 2009).

112. In conclusion, life prisoners should thus be detained under such conditions, and be provided with such treatment, that they are given a realistic opportunity to rehabilitate themselves in order to have a hope of release. A failure to provide a life prisoner with such opportunity may accordingly render the life sentence *de facto* irreducible.'

De in 2.1 vermelde vraag heeft de Hoge Raad toen ontkennend beantwoord. Het tussenarrest houdt dienaangaande het volgende in:

'3.2. De Hoge Raad stelt voorop dat de levenslange gevangenisstraf op zichzelf beschouwd niet in strijd is met het bepaalde in art. 3 EVRM, ook niet indien deze ten volle wordt geëxecuteerd. Uit het hiervoor weergegeven juridisch kader volgt evenwel dat een levenslange gevangenisstraf niet kan worden opgelegd indien niet reeds ten tijde van de oplegging

duidelijk is dat er na verloop van tijd een reële mogelijkheid tot herbeoordeling van de levenslange gevangenisstraf bestaat, die in de daarvoor in aanmerking komende gevallen kan leiden tot verkorting van de straf of (voorwaardelijke) invrijheidstelling. Een en ander betekent overigens niet dat het bieden van een mogelijkheid tot herbeoordeling van de straf impliceert dat die herbeoordeling steeds zal leiden tot verkorting van de straf. Herbeoordeling kan immers ook ertoe leiden dat voor verkorting geen grond aanwezig wordt bevonden.

De mogelijkheid tot herbeoordeling van de opgelegde levenslange gevangenisstraf dient, gelet op het hiervoor onder 2 weergegeven kader, aan diverse voorwaarden te voldoen. Bij de herbeoordeling moet de vraag aan de orde komen of zich zodanige veranderingen aan de zijde van de veroordeelde hebben voltrokken en zodanige vooruitgang is geboekt in zijn of haar resocialisatie, dat verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf niet langer is gerechtvaardigd. De in dat verband gehanteerde criteria mogen niet zo stringent zijn dat vrijlating alleen is toegelaten bij een ernstige ziekte of een ander fysiek beletsel dat in de weg staat aan de verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf, dan wel bij het bereiken van een hoge leeftijd. Bij de herbeoordeling moet dan ook informatie worden betrokken betreffende de ontwikkelingen met betrekking tot de persoon van de veroordeelde alsmede de geboden mogelijkheden van resocialisatie. Ook dient het voor de veroordeelde reeds ten tijde van de oplegging van de levenslange gevangenisstraf in voldoende mate duidelijk te zijn welke objectieve criteria zullen worden aangelegd bij de herbeoordeling, zodat hij weet aan welke vereisten zal moeten worden voldaan, wil hij - op termijn - voor verkorting van de straf of (voorwaardelijke) invrijheidsstelling in aanmerking komen.

Als uitgangspunt heeft voorts te gelden dat de herbeoordeling na niet meer dan 25 jaar na oplegging van de levenslange gevangenisstraf plaatsvindt en dat na die termijn periodiek de mogelijkheid van herbeoordeling wordt geboden. De herbeoordeling dient met voldoende procedurele waarborgen te zijn omgeven. De jurisprudentie van het EHRM houdt niet in dat een voorziening ter verkorting van de levenslange gevangenisstraf uitsluitend kan bestaan uit een wettelijk voorgeschreven periodieke herbeoordeling van de straf door een rechter. Dat neemt niet weg dat naar het oordeel van de Hoge Raad het opdragen van een herbeoordeling aan de rechter op zichzelf een belangrijke waarborg vormt dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in overeenstemming met art. 3 EVRM plaatsvindt.

Tot slot is met het oog op het bieden van een reële mogelijkheid tot herbeoordeling van belang dat de veroordeelde zich tijdens de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf - ook voordat de vorengenoemde herbeoordeling plaatsvindt - moet kunnen voorbereiden op een eventuele terugkeer in de samenleving en dat in verband daarmee binnen het kader van de tenuitvoerlegging mogelijkheden tot resocialisatie moeten worden geboden.

In het Nederlandse recht ontbreekt (vooralsnog) een specifieke, op de levenslange gevangenisstraf toegesneden mogelijkheid van herbeoordeling. Mede gelet op hetgeen in de conclusie van de Advocaat-Generaal (...) is vermeld omtrent de feitelijke mogelijkheden tot bekorting van de levenslange gevangenisstraf in het kader van de bestaande gratieprocedure en/of door tussenkomst van de burgerlijke rechter, is de Hoge Raad van oordeel dat de huidige tenuitvoerleggingspraktijk onverenigbaar is met de eisen die art. 3 EVRM stelt. Zolang die praktijk niet zodanig is gewijzigd dat voor een tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde een reële mogelijkheid bestaat tot herbeoordeling van de straf op de wijze als hiervoor geschetst, welke kan leiden tot verkorting van de straf dan wel (voorwaardelijke) invrijheidstelling, levert de oplegging van een levenslange gevangenisstraf een schending op van art. 3 EVRM.

De strijdigheid met art. 3 EVRM komt te vervallen indien wordt voorzien in een op de levenslange gevangenisstraf toegesneden mogelijkheid van herbeoordeling die voldoet aan de hiervoor onder 3.3 weergegeven voorwaarden (vgl. ook EHRM 22 juli 2014, nr. 49905/08, Čačko tegen Slowakije).

(...)

Opmerking verdient dat - mede gelet op hetgeen onder 3.3 is overwogen - ook wanneer ten tijde van het opleggen van een levenslange gevangenisstraf de procedure van herbeoordeling voldoet aan de daaraan te stellen voorwaarden, tijdens de tenuitvoerlegging de vraag kan rijzen hoe deze zich verhoudt tot de uit art. 3 EVRM voortvloeiende eisen. Zo moet de mogelijkheid van herbeoordeling tijdens de tenuitvoerlegging aan vorenbedoelde voorwaarden blijven voldoen en moet de veroordeelde zich tijdens de tenuitvoerlegging - en ook voordat de vorengenoemde mogelijkheid tot herbeoordeling kan worden benut - kunnen voorbereiden op een eventuele terugkeer in de samenleving. De toetsing van de wijze van tenuitvoerlegging zal tijdens de executie dienen plaats te vinden, waarbij de rechtmatigheid van de (verdere) tenuitvoerlegging van die straf kan worden beoordeeld overeenkomstig het daartoe bepaalde in de Penitentiaire beginselenwet, dan wel in het kader van een civielrechtelijke procedure.'

In de omstandigheid dat de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie op 2 juni 2016 een brief aan de Tweede Kamer had gezonden waarin voorgenomen wijzigingen in de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf waren uiteengezet, en dat, naar mocht worden aangenomen, naar aanleiding van deze brief verdere politieke besluitvorming zou plaatsvinden, heeft de Hoge Raad aanleiding gevonden om de verdere behandeling van de zaak aan te houden in voege als hiervoor onder 1 vermeld.

Het middel stelt de vraag aan de orde of de oplegging van de levenslange gevangenisstraf aan de verdachte, gelet op de wijze van tenuitvoerlegging van deze straf, een schending van artikel 3 EVRM oplevert.

Ter beoordeling staat of het Nederlandse recht thans voorziet in een reële mogelijkheid tot herbeoordeling van de levenslange gevangenisstraf die in de daarvoor in aanmerking komende gevallen kan leiden tot verkorting van de straf of (voorwaardelijke) invrijheidstelling. Daarbij staat de vraag centraal of die mogelijkheid tot herbeoordeling in het algemeen beschouwd van zodanige aard is dat de oplegging van de levenslange gevangenisstraf in overeenstemming met artikel 3 EVRM kan plaatsvinden.

Voor de beoordeling van het middel is, naast het in het tussenarrest onder 2 weergegeven juridische kader, ook de navolgende, recent tot stand gebrachte regelgeving van belang.

Op 1 maart 2017 is het Besluit Adviescollege levenslanggestraften (hierna: Besluit ACL) in werking getreden. Per 1 juni 2017 is dit besluit gewijzigd. Het Besluit ACL voorziet in een regeling ter zake van de advisering en de besluitvorming omtrent het aanbieden van zogeheten re-integratieactiviteiten aan levenslanggestraften, mede met het oog op eventuele gratieverlening. Deze advisering geschiedt door het Adviescollege levenslanggestraften (hierna: het Adviescollege).

Mede in verband met de totstandkoming van het Besluit ACL zijn met ingang van 1 september 2017 wijzigingen aangebracht in de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, die betrekking hebben op de vaststelling van het detentie- en re-integratieplan voor levenslanggestraften alsmede het plaatsen van levenslanggestraften in het Pieter Baan Centrum ten behoeve van onderzoek. Voorts is de Regeling tijdelijk verlaten van de inrichting met ingang van diezelfde datum aangepast in verband met de regeling van het re-integratieverlof voor levenslanggestraften.

Op grond van de onder 3.3 genoemde regelgeving vindt de herbeoordeling van de levenslange gevangenisstraf – op hoofdlijnen weergegeven – plaats op de navolgende wijze.

a. In alle gevallen waarin een levenslange gevangenisstraf onherroepelijk is opgelegd, wordt 25 jaar na aanvang van de detentie – te rekenen vanaf het moment van de inverzekeringstelling of voorlopige hechtenis ter zake van het feit waarvoor de levenslange gevangenisstraf is opgelegd – een (eerste) advies uitgebracht door het Adviescollege. Dit advies richt zich op de vraag voor welke re-integratieactiviteiten, als bedoeld in artikel 1 aanhef en onder f Besluit ACL, een tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde in aanmerking komt.

b. Uiterlijk zes maanden voorafgaand aan het uitbrengen van het onder a. genoemde advies

wordt de veroordeelde – tenzij hij daaraan geen medewerking wil verlenen – geplaatst in het Pieter Baan Centrum ten behoeve van een onderzoek gericht op risicoanalyse, delictgevaarlijkheid en persoonlijkheidsontwikkeling.

c. Alvorens het Adviescollege overgaat tot het uitbrengen van het onder a. genoemde advies, hoort het de veroordeelde alsmede de nabestaanden en slachtoffers. Het Adviescollege wordt voorzien van de in artikel 5 lid 2 Besluit ACL genoemde informatie, waaronder het penitentiair dossier en in voorkomend geval het verpleegdossier, terwijl het beschikt over bevoegdheden met betrekking tot het inwinnen van informatie en het zich verschaffen van bijstand van deskundigen. De rapportage betreffende het onder b. genoemde, in het Pieter Baan Centrum verrichte onderzoek wordt, indien beschikbaar, aan het Adviescollege toegezonden. Bij zijn advisering hanteert het Adviescollege de in artikel 4, vierde lid, Besluit ACL genoemde criteria: het recidiverisico; de delictgevaarlijkheid; het gedrag en de ontwikkeling van de levenslanggestrafte gedurende zijn detentie; de impact op de slachtoffers en nabestaanden en in de sleutel daarvan de vergelding.

d. Op grond van het advies van het Adviescollege neemt de minister overeenkomstig artikel 7 Besluit ACL een beslissing omtrent het aanbieden van re-integratieactiviteiten. Indien het Adviescollege tot een negatief advies komt, beslist de minister dienovereenkomstig. Bij een positief advies van het Adviescollege kan de minister gemotiveerd een andere beslissing nemen.

e. Indien de minister beslist tot het aanbieden van re-integratieactiviteiten, worden in het detentie- en re-integratieplan als bedoeld in artikel 1c Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden de re-integratieactiviteiten opgenomen waarvoor de veroordeelde in aanmerking komt. Dit zogeheten re-integratieplan is gericht op het geleidelijk toestaan van meer vrijheden aan de veroordeelde teneinde hem in staat te stellen te werken aan de voorbereiding op zijn mogelijke terugkeer in de samenleving. Het gaat daarbij blijkens de toelichting in het bijzonder om de ondersteuning van de veroordeelde ter zake van 'een geldig identiteitsbewijs, onderdak direct na ontslag uit detentie, inkomen uit werk of een (tijdelijke) uitkering om na ontslag uit detentie in het eerste levensonderhoud te kunnen voorzien en indien arbeid niet beschikbaar is een vorm van dagbesteding, inzicht in schuldenproblematiek en het realiseren van (continuïteit van) zorg en een zorgverzekering'. Onderdeel van de re-integratieactiviteiten kan ook het verlenen van verlof zijn. Het betreft daarbij het zogeheten re-integratieverlof, dat is geregeld in artikel 2od Regeling tijdelijk verlaten van de inrichting.

f. Ongeacht de strekking van het onder a. genoemde advies bepaalt het Adviescollege op de voet van artikel 4 lid 6 Besluit ACL bij het uitbrengen van dat advies binnen welke termijn het

Adviescollege een vervolgadvis zal uitbrengen. Op diezelfde grondslag kan het Adviescollege zo nodig herhaaldelijk bepalen dat een vervolgadvis zal worden uitgebracht. Deze vervolgadvisen zijn van belang voor de nadere besluitvorming door de minister, op de voet van artikel 7 Besluit ACL, omtrent het (alsnog) aanbieden van re-integratieactiviteiten.

g. Uiterlijk 27 jaar na aanvang van de detentie wordt de mogelijkheid tot gratieverlening ambtshalve beoordeeld overeenkomstig de in artikel 19 Gratiwet vastgelegde procedure. Daarnaast kan de mogelijkheid van gratie worden beoordeeld op grond van een daartoe strekkend verzoek dat door de veroordeelde wordt ingediend. In verband met de beoordeling, ambtshalve of op verzoek, van de mogelijkheid van gratie kan het Adviescollege de minister informeren over de voortgang van de resocialisatie- en re-integratieactiviteiten van de veroordeelde. Voorafgaand aan de beslissing omtrent gratieverlening worden voorts – zowel in geval van ambtshalve beoordeling van de mogelijkheid tot gratieverlening als wanneer wordt beslist op een gratieverzoek – de adviezen ingewonnen van het Openbaar Ministerie en het gerecht dat de straf heeft opgelegd. Het advies van dat gerecht is met redenen omkleed. Aangenomen moet worden dat de minister voorafgaand aan de beslissing omtrent gratieverlening de veroordeelde hoort en voorts alle inlichtingen inwint die voor de beoordeling van belang zijn.

Met het oog op de beantwoording van de vraag of het onder 3.4 geschetste stelsel van herbeoordeling, mede gelet op de na de onherroepelijke oplegging van de levenslange gevangenisstraf beschikbare mogelijkheden tot toetsing in de fase van tenuitvoerlegging van die straf, voldoet aan de eisen die op grond van artikel 3 EVRM moeten worden gesteld, is in het bijzonder het navolgende van belang.

Op grond van de rechtspraak van het EHRM heeft als uitgangspunt te gelden dat de (eerste) herbeoordeling na niet meer dan 25 jaar na oplegging van de levenslange gevangenisstraf plaatsvindt en dat na die termijn periodiek de mogelijkheid van herbeoordeling wordt geboden. Daarmee is niet onverenigbaar dat artikel 4 lid 3 Besluit ACL bepaalt dat de ambtshalve beoordeling van de mogelijkheid tot gratieverlening uiterlijk 27 jaar na aanvang van de detentie geschiedt, in aanmerking genomen dat blijkens artikel 1 aanhef en sub g Besluit ACL die termijn reeds aanvangt op het moment van de inverzekeringstelling of voorlopige hechtenis ter zake van het feit waarvoor de levenslange gevangenisstraf is opgelegd. Voorts is de veroordeelde op grond van de Gratiwet te allen tijde bevoegd een verzoek tot gratie in te dienen. Indien een gratieverzoek ter zake van een levenslange gevangenisstraf wordt ingediend na ommekomst van de genoemde termijn van 27 jaar, is het Adviescollege belast met de taak om de minister te informeren over de voortgang van resocialisatie- en re-integratieactiviteiten.

Bij de herbeoordeling moet, gelet op de eisen die artikel 3 EVRM stelt, de vraag aan de orde komen of zich zodanige veranderingen aan de zijde van de veroordeelde hebben voltrokken en zodanige vooruitgang is geboekt in zijn of haar resocialisatie, dat verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf niet langer is gerechtvaardigd. De algemene maatstaf die – voor zover hier relevant – op grond van artikel 2 aanhef en onder b Gratiwet wordt aangelegd, houdt in of het aannemelijk is geworden dat met de tenuitvoerlegging van de rechterlijke beslissing of de voortzetting daarvan geen met de strafrechtstoepassing na te streven doel in redelijkheid wordt gediend. Met het oog op de toepassing van die maatstaf is van belang dat, in de onder 3.4 geschetste procedure van herbeoordeling, de beslissing omtrent gratie onlosmakelijk is verbonden met de advisering door het Adviescollege omtrent het aanbieden van re-integratieactiviteiten, waarbij deze advisering als 'het voortraject van de gratieprocedure' is te beschouwen.

De criteria die het Adviescollege aanlegt, zoals opgenomen in artikel 4 lid 4 Besluit ACL, zijn derhalve tevens van belang voor de beslissing omtrent gratieverlening. Het komt bij de ambtshalve beoordeling van de mogelijkheid van gratieverlening of de beoordeling van een nadien ingediend verzoek tot gratieverlening derhalve aan op de vraag of – gelet op het gedrag en de ontwikkeling van de veroordeelde gedurende zijn detentie, en in aanmerking genomen de overige in artikel 4 lid 4 Besluit ACL genoemde criteria – verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf niet langer is gerechtvaardigd. Vanwege deze samenhang tussen enerzijds de in de gratieprocedure toepasselijke maatstaf en anderzijds de advisering door het Adviescollege, verschaft artikel 4 lid 4 Besluit ACL voor de veroordeelde ook in voldoende mate inzicht in de objectieve criteria die worden aangelegd bij de in 3.4 geschetste procedure van herbeoordeling.

Met betrekking tot de procedurele waarborgen in verband met de ambtshalve beoordeling van de mogelijkheid tot gratieverlening dan wel de beoordeling van een gratieverzoek is het navolgende van belang.

Nadat door het Adviescollege advies is uitgebracht, neemt de minister op de voet van artikel 7 Besluit ACL een beslissing omtrent het (al dan niet) aanbieden van re-integratieactiviteiten. De minister kan slechts gemotiveerd afwijken van het advies van het Adviescollege om die activiteiten aan te bieden. Indien het verloop van de procedure dan wel (de motivering van) de beslissing van de minister daartoe aanleiding geeft, kan de veroordeelde tegen die beslissing opkomen in een procedure bij de burgerlijke rechter.

De Gratiwet kent geen termijn waarbinnen een beslissing omtrent het al dan niet verlenen van gratie wordt genomen. Indien echter niet binnen een redelijke termijn de beslissing wordt genomen ter zake van de in artikel 4 lid 3 Besluit ACL genoemde ambtshalve beoordeling van

de mogelijkheid van gratieverlening of op een door de veroordeelde ingediend gratieverzoek, kan de burgerlijke rechter op vordering van de veroordeelde gebieden dat binnen een daartoe gestelde termijn die beslissing wordt genomen.

Voorts voorziet de Gratiwet niet in een rechtsmiddel tegen een (negatieve) beslissing omtrent de verlening van gratie. Naar ook in parlementaire stukken wordt opgemerkt, kan de veroordeelde echter in verband met die beslissing het oordeel inroepen van de burgerlijke rechter. Deze kan beoordelen of de negatieve beslissing omtrent de verlening van gratie, in het licht van de eisen die artikel 3 EVRM stelt, onrechtmatig is. Die beoordeling richt zich met name op de redenen die zijn opgegeven voor deze beslissing. Die motiveringsplicht berust, indien een verzoek tot gratieverlening wordt afgewezen, op artikel 18 lid 2 Gratiwet. Eenzelfde verplichting tot opgaaf van redenen moet, in het licht van de rechtspraak van het EHRM, worden aangenomen indien de in artikel 4 lid 3 Besluit ACL genoemde ambtshalve beoordeling niet tot gratieverlening leidt. Een deugdelijke motivering van de negatieve beslissing omtrent gratieverlening is in het bijzonder van belang indien wordt afgeweken van het onder 3.4 sub (g) genoemde advies van het gerecht dat de straf heeft opgelegd, nu dit advies – naar wordt bevestigd in de parlementaire stukken – in beginsel leidend is bij het nemen van de beslissing omtrent gratieverlening.

Binnen het kader van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf dienen, in overeenstemming met de eisen die artikel 3 EVRM stelt, voor de ommekomst van de onder 3.4 sub (a) genoemde termijn van 25 jaar aan de veroordeelde activiteiten – onder meer in de vorm van arbeid, scholing en gedragsinterventies – te worden aangeboden die hem in staat stellen zich gedurende de detentie te ontwikkelen, alsook inzicht te verkrijgen in de relevante en noodzakelijke ontwikkelingsmogelijkheden, ten behoeve van een mogelijke terugkeer in de samenleving en met het oog op de advisering en de besluitvorming omtrent het aanbieden van re-integratieactiviteiten na ommekomst van die termijn. De onder 3.3 genoemde regelingen sluiten een zodanig aanbod van activiteiten niet uit, waarbij nog van belang is dat, in verband met het aanbieden van passende (medische) behandeling en (psychiatrische) zorg aan de veroordeelde, reeds in het jaar nadat de levenslange gevangenisstraf onherroepelijk is geworden, gedragsdeskundige rapportage plaatsvindt.

De Penitentiaire beginselenwet voorziet in het recht van (beklag en) beroep ter zake van beslissingen die verband houden met het detentie- en re-integratieplan en de daarin op te nemen activiteiten, ook voor het einde van de eerder genoemde termijn van 25 jaar, alsook beslissingen omtrent het verlenen van re-integratieverlof. De vraag of het detentieverloop in een individueel geval in overeenstemming is met de eisen die artikel 3 EVRM stelt, komt in deze penitentiaire rechtsgang aan de orde.

De Hoge Raad is van oordeel dat, gelet op de inhoud van de onder 3.3 en 3.4 geschetste regelingen en in aanmerking genomen hetgeen onder 3.5 is overwogen met betrekking tot de beoordelingsmogelijkheden van de burgerlijke rechter alsmede de penitentiaire rechter in de fase van tenuitvoerlegging, het Nederlandse recht thans voorziet in een zodanig stelsel van herbeoordeling op grond waarvan in de zich daarvoor lenende gevallen kan worden overgegaan tot verkorting van de levenslange gevangenisstraf, dat de oplegging van de levenslange gevangenisstraf op zichzelf niet in strijd is met artikel 3 EVRM. De recente introductie van dit stelsel betekent dat thans geen (doorslaggevende) betekenis toekomt aan de feitelijke mogelijkheden tot bekorting van de levenslange gevangenisstraf zoals die voordien bestonden. Dat laat onverlet dat indien op enig moment zou komen vast te staan dat een levenslange gevangenisstraf ook onder vigeur van het nieuwe stelsel van herbeoordeling in de praktijk nimmer wordt verkort, zulks bepaaldelijk een factor van betekenis zal zijn bij de alsdan te beantwoorden vraag of de oplegging dan wel de verdere tenuitvoerlegging verenigbaar is met artikel 3 EVRM. Die vraag is thans echter niet aan de orde.

Het middel faalt.

De schriftuur bevat het (voorwaardelijke) verzoek tot het stellen van prejudiciële vragen aan het Hof van Justitie van de Europese Unie. Nu dit verzoek betrekking heeft op de uitleg van bepalingen van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, terwijl te dezen geen sprake is van het ten uitvoer brengen van het recht van de Unie, als bedoeld in artikel 51 lid 1 van het Handvest, en zich ook geen andere situatie voordoet die binnen het toepassingsgebied van het Unierecht valt, bestaat geen aanleiding tot het stellen van vragen van uitleg.

De verdachte bevindt zich in voorlopige hechtenis. De Hoge Raad doet uitspraak nadat meer dan zestien maanden zijn verstreken na het instellen van het cassatieberoep. Dat brengt mee dat de redelijke termijn als bedoeld in artikel 6 lid 1 EVRM is overschreden. Aangezien de aan de verdachte opgelegde levenslange gevangenisstraf zich naar haar aard niet voor vermindering leent, zal de Hoge Raad volstaan met het oordeel dat de redelijke termijn is overschreden.

De Hoge Raad verwerpt het beroep.

Instantie: Hoge Raad

Datum uitspraak: 19-12-2017

ECLI: ECLI:NL:HR:2017:3185

Zaaknummer: 15/00402

Rechters: J. de Hullu, A.J.A. van Dorst, Y. Buruma, A.L.J. van Strien en M.J. Borgers

Advocaten: J. Boksem

Wetsartikelen: 3 EVRM